

Fatena Al Ghorra
Hend Jouda
Nour Baaloucha
Wadah Abu Jamie

Charles Ducal

GAZA

IS ER EEN LEVEN
VÓÓR DE DOOD?

Y A-T-IL UNE VIE
AVANT LA MORT ?

Fatena Al Ghorra
Hend Jouda
Nour Baaloucha
Wadah Abu Jamie

Charles Ducal

GAZA
IS ER EEN LEVEN
VÓÓR DE DOOD?
Y A-T-IL UNE VIE
AVANT LA MORT?

Taha Adnan	7
Fatena Al Ghorra	11
Hend Jouda	15
Nour Baaloucha	21
Wadah Abu Jamie	27
Charles Ducal	31
Colofon	70
Ismail Matar	72

Ik probeer al mijn hele leven zin te geven
aan mijn bestaan vanaf de dag dat ik
geboren werd tot vandaag
En in mijn wanhoop
herinner ik me
dat er leven is
na de dood
Er is leven
na de dood
en daar heb ik geen moeite mee.
Maar ik vraag:
O God...
Is er leven vóór de dood?

Mourid Barghouti

(1944–2021)

In zijn voorwoord bij de Arabische uitgave van de bloemlezing *Gaza, y a-t-il une vie avant la mort ?* (Gaza, is er een leven vóór de dood?) stelt Yassin Adnan zich de vraag:

“Wat heeft het voor zin om dichters uit Gaza bijeen te brengen, terwijl de enclave verstikt onder de belegering en de inwoners 's morgens en 's avonds leven onder het gebulder van de bommen? Wat heeft het voor zin om in oorlogstijd een beroep te doen op poëzie?”

Het is een vraag die vrienden van de poëzie en liefhebbers van vrijheid zich met pijn in het hart stellen. Een vraag die uit duizend uitingen van solidariteit kan voortkomen, hier en elders. Maar wij hebben niet de rol van spreekbuis willen spelen. Hier is het woord aan Gaza.

Hend Jouda fluistert met een bezwaard hart:

“O mijn God,

ik wil geen dichteres zijn in oorlogstijd.”

In de Franse versie van de bloemlezing schrijft Abdellatif Laâbi met scherpe helderheid:

“Deze stemmen hebben geen behoefte aan onze pseudo-wetenschappelijke analyses, aan het minimum aan verontwaardiging en aan het trillende medeleven van ons. We kunnen met nederigheid accepteren dat ze ons hard aanpakken: Zwijg! Laat ons spreken. We hebben de wereld iets te zeggen, en we doen dat met de middelen die we hebben, op een terrein waar poëzie nog nooit voet aan de grond heeft gekregen, in een extreme schaarste aan licht, lucht, water, aan alles wat we maar in onze mond kunnen stoppen. We hebben het gevoel dat we schrijven in de duisternis van een onderwereld waar alleen de doffe echo's van bombardementen en de zwakke stemmen van stervenden ons bereiken. Zwijg! Laat ons spreken.”

Toen we dus een avond wilden organiseren in het kader van Le Marché de la Poésie de Paris 2025, die Palestina in de schijnwerpers zet, leek het ons vanzelfsprekend om te luisteren naar de stemmen uit Gaza. Aan de dichters die tussen de ruïnes staan, aan de martelaren wier woorden niet tot zwijgen zijn gebracht, aan de getuigen van de moordpartijen, de ballingschap, de ontworteling. Hun verzen, gedrenkt in de inkt van waardigheid, doorbreken de duisternis. Ze verheffen hun stem tegen onderdrukking en zaaien ondanks alles de zaden van een hardnekkige hoop.

Voorwoord

“Als ik moet sterven,
laat mijn dood dan hoop brengen
en een verhaal worden”,
schreef Refaat Alareer, een 43-jarige dichter die op 6 december 2023
omkwam bij een Israëliisch bombardement.

Tijdens deze avond zullen we hier, in ons vlakke land, de
poëtische echo van de hel in Gaza horen.
We zullen luisteren naar de stem van onze nationale dichter, Charles
Ducal, die de impuls van een lucide en onverbloemde menselijke
solidariteit laat weerklinken:
“Het is het uur van de wereld, de val
door het scherm. Wij kijken
naar de oorlog die vuil is en ver,
en onze woonkamer heeft ingenomen.”

In Gaza staat poëzie als een bolwerk tegen de menselijke
achteruitgang. Ze staat centraal in het Palestijnse verhaal en vormt de
Diwan van Gaza, in dat fragiele tussengebied tussen leven en dood,
waar schrijven een megafoon wordt die het onderdrukte geween
versterkt.
De gedichten zijn een laatste ademtocht, die vóór de stilte nog getuigt
van de menselijkheid van het slachtoffer, geconfronteerd met de totale
vernietiging.

In Brussel willen we met poëzie het bewustzijn voor de
tragedie in Gaza wakker schudden en tegelijkertijd poëzie vieren als
een krachtig middel voor solidariteit en menselijk engagement.

Laten we stil zijn en luisteren naar dit geratel. Misschien
zeggen ze wat de kreten niet konden uitdrukken.

Taha Adnan

Fatena Al Ghorra werd geboren in Gaza en woont in Antwerpen, waar ze een literaire ontmoetingsplek voor de dialoog tussen Arabische en Vlaamse cultuur oprichtte. Ze is journaliste en literair vertaalster (van het Engels en Nederlands naar het Arabisch). Haar literaire werk omvat verschillende dichtbundels, die in verschillende talen zijn vertaald, waaronder het Italiaans, Spaans, Nederlands en Frans. De oorlog brak uit toen ze in het huis van haar familie in Gaza was, en ze heeft de verschrikkingen ervan wekenlang meegemaakt.

FATENA AL GHORRA

Wat de verteller zei

Trek je schaapskleren uit, laat de wolf huilen
de weg is gemaakt voor wolven
laat hem vrij, volg nauwlettend zijn stappen
struikel, sta op
laat je knieën en enkels bloeden
let niet op de doorns, de steeg is bereid om je bloed op te zuigen
schud af als het te zwaar wordt
het stof van wie je hield
wie je vergat en om wie je huilde
want de tocht zal alleen voortgezet worden door het vuur van het
geheugen
laat het uit je poriën, je oren, je ogen, je mond komen
en vooral uit dat wat je schitterende geheim omvat

Bewapen je met het overige gefluister
draag in je tas een handvol gebeden
van een vrouw die de pijn lang geleden heeft omarmd
en als suiker in je heeft gezaaid
neem een vochtige zakdoek mee om je sijpelend bloed op te vangen
dat door de weg een andere vorm heeft gekregen
zuig het op als de zon recht boven je brandt
niets zal jullie scheiden dan een flinterdunne wolk
en de smaak van bloed zal je bevallen, wees niet ongerust
Loop verder en schrik niet als de roosjes bloeien
bij elke stap die je zet
bloed vloeit niet voor niets, bloed behoort tot de aarde
raap een steen op, geen gladde steen
als je dat wel doet, raak je van je doel af
kies een knobbelige steen die scherp is als een valk
laat hem je lichaam schrobben
telkens als de zonde van nostalgie je overvalt
of als de herinnering je bij de haren grijpt
maak hem tot je trouwe metgezel
en je zult zien dat er geen andere vriend is
O dochter van wind en woestijn, mijn dochter trouw aan mijn zout

omarm je lichaam telkens als de kou je bijt
bescherm het goed tegen het ijlen
jij kent zijn geheim
alleen jij bedaat het van zijn hijgen
en beschut het tegen je gillende geesten
want jij bent geen onbekende in de steeg
onthoud mijn raad
wees veilig

Zet je tocht voort ook al valt de nacht
in het duister schijnt het licht
en de waarheid toont haar ivoren haren
steek je verborgen licht aan
laat je leiden
vuurvliegjes staan zij aan zij en zoemen om je te vergezellen
loop door, ook al krijg je kippenvel van het geratel in de verte
dit geluid gaat voorbij, laat het je hartslag horen en luister naar zijn
galmen
dit janken is een gebed,
verenig je ermee en het verenigt zich met jou
het zal zich aan je toewijden
O achterblijvende vrouw... loop gauw door
loop door en laat een spoor achter waar je ook gaat
graaf de weg zoals de weg jou graaft
en zaai in elke zandkorrel een vaderland
o gezellin van het vuur, hoogtepunt van hartstocht, maak je hart vrij
laat het los op je vaderland,
laat het op je schouders kloppen, teder als een vader
zijn rondreizen deed hem jouw bestaan vergeten
uiteindelijk dacht hij even aan je

Hou je steeg goed in de gaten
wat jou onbekend lijkt, is je veiligheid,
kijk je angst aan, bestorm hem
opdat je het weet
schaam je niet voor onsterfelijkheid, een beetje rust kan geen kwaad
ik waarschuw je: reken niet op het genot van de hartslag
van je bloedende lichaam vol gaten
wikkel het in aarde,
gun je lichaam rust,
laat je geest door de wildernis zweven

zuig alle stof op dat op je valt, tekens voor de eeuwigheid
sta de nacht zijn behoefte toe en luister naar het gekreun
en het gezang van de ochtendhymnen

O prachtige, schone, zuivere, heldere vrouw
vervolg de weg zoals de zon je wimpers optrekt in de hoogte
de weg staat klaar voor je, prachtig en vreemd
raap je voedsel op en vertrek
ik zeg je:
telkens als je rood onverwacht vloeit, schrijf op
op een platte ruwe steen
wat het bloeden jou heeft opgeleverd
zodat dit schrijven bewaard wordt
voor al wie na jou in de steeg stapt,
het is geen raad maar zij zullen een teken tegenkomen dus wees
voorzichtig
en helder met je woorden
laat ze van een eenvoud en rust zijn voor een betere uitkomst

Tijdens je tocht zul je schepsels
van menselijke aard tegenkomen
met gele ogen en asgrijze tanden
ze zullen je met honingzoete woorden verleiden
sluit je oren en haast je verder
je zult schepsels met witte aureolen aan de rand van de weg zien liggen
ze geven de voorbijgangers groene appels
ga een poosje bij hen slapen
en neem zoveel mogelijk van hun woorden over
stap een moment in hun aureool
dan zul je geen pijn kennen

Vertrek en wees op je hoede, kijk niet om
de weg is open voor alle mogelijkheden
hoe dieper je gaat hoe donkerder het wordt
en hoe meer je verstrengeld raakt
het geeft niet als de takken je schrammen op je gezicht,
zij raken alleen maskers
laat ze je masker afnemen
zo zal je gezicht schijnen en je zult stralen
zoals nooit tevoren

Hend Jouda is een dichteres uit Gaza wier grootouders in 1948 uit het dorp Ashdod werden verdreven. Ze werd geboren in het vluchtelingenkamp Bureij. In november 2023 werd haar appartement door een bombardement verwoest. Sindsdien heeft ze het lot van de ontheemden ondergaan, totdat ze een manier vond om naar Egypte te vluchten. Ze heeft drie dichtbundels gepubliceerd: *Someone Always Leaves* (2013), *No Sugar in the City* (2017) en *A Finger that Managed to Survive* (2024).

HEND JOUDA

Geen suiker in de stad

Ik wil een taart bakken
maar er is geen suiker in de stad

Ik wil een brood bakken
maar er is geen graan op de velden
Er is alleen een afgetakelde vogelverschrikker
die wel de boeren angst aanjaagt
maar niet de kraaien!

Ik wil een maan bakken
maar er is geen oven die groot genoeg is
om haar er helemaal in te krijgen

Dus besloot ik mijn hart
Rauw te verslinden
Want er is geen vuur in de stad.

Een vrouw die zich verveelt

Wat doet een vrouw die zich verveelt?
Ze opent de ramen
ze sluit ze
veegt de tranen van stof weg
en bevrijdt de vogels van de tijd uit hun kooien.
Wat doet een vrouw die zich ver...?
Ze spint de wol van haar hart
maakt er sloffen van
voor koude winterdagen
en streelt het haar van haar dromen!

Wat doet een vrouw die...?
Ze vlucht voor de televisiekanalen,
voor het straatlawaai,

voor de ondeugende kinderen,
voor de vuile vaat,
voor de roep van de waslijn,
voor haar schorre stem,
voor haar vertrouwde beeld in de spiegel,
en haar alledaagse, eentonige dag!?

Wat doet een...?

Ze spuit veel parfum op haar wijde shirt
ze steekt de wierook van de vergetelheid aan
straft het geheugen omdat ze bestaat
en zwijgt

Wat?

Ze zwijgt!

Een dichteres in tijden van oorlog

Wat betekent het om een dichter te zijn in tijden van oorlog?
Dat betekent dat je je moet verontschuldigen
ontelbaar vaak verontschuldigen
bij de brandende bomen
bij de vogels zonder nesten
bij de gebombardeerde huizen
bij de enorme scheuren doorheen de straten
bij de bleke kinderen voor en na de dood
en bij de gezichten van elke verdrietige of vermoorde moeder!

Wat betekent het om veilig te zijn in tijden van oorlog?
Dat betekent dat je je schaamt
voor je glimlach
voor de warmte die je voelt
voor je schone kleren
voor je uren van verveling
voor je eeuw
voor je kopje koffie
voor je geliefden die nog in leven zijn
voor je volk
voor het beschikbare water

voor het propere water
voor het bad dat je kan nemen
en voor het toeval dat je nog leeft!
Oh God ik wil geen dichteres zijn in tijden van oorlog!

Alledaagse verveling

Wie zal aan de vrouwen van Gaza hun alledaagse verveling teruggeven?!
Wie zal hun bezems teruggeven?
Hun kookpotten
en hun gezin dat rond het warme eten zit?
Wie zal hen het wachten tot hun kinderen uit school komen teruggeven?
Wie zal het moment van ontwaken op een gewone ochtend
terugbrengen?
En de loomheid van de jongste
die aan haar vraagt om hem nog 5 minuten langer te laten slapen
om zijn droom af te maken?!
Wie zal hen hun rustige dag teruggeven
en de lange wasdraad?
Wie?

Bedankt aan de laatste raket

Goedemorgen wereld!
Ik ben daar,
ik bedoel hier,
ja, daadwerkelijk in Gaza!
Onder deze asgrijze hoop schreeuwde ik net nog om hulp,
maar een laatste raket liet mij naar jou springen
om je te vertellen over iets wat jij onmogelijk kan vatten.

Goedehonger wereld!
Niet persé doelend op mijn eigen maag,
op het brood dat je vermijdt vanwege je dieet,
of de miserabele container eten die je naar mijn kinderen stuurde,
en die aan de het kruispunt van geweren werd tegengehouden
en nooit tot bij ons is geraakt.

(...)

Goedewaaanzin wereld!

Wat denk je terwijl je stil toekijkt
en beweert alles te begrijpen?

Je schudt je hoofd,

je hamert de zaak af

en beslist snel over een humanitaire wapenstilstand.

Bedankt zeg!

Ik zal dankbaar naar je glimlachen.

Ik zal mijn tanden bloot lachen,

ik zal gieren van het lachen en zo je oren vullen met mijn gehuil.

Zeg mij: kan jij eigenlijk wel zien?

Goededuisternis!

Wat weet jij over de koude die me tot op het bot heeft bevroren

terwijl ik mijn kleerkast brak

om het hout in de kachel te gooien?

Ik verbrandde schoolboeken,

zomerkleren,

schedels, en het afschuwelijk geluid van explosies,

en het laat me zelfs helemaal koud,

net als jou!

Goededood wereld!

Ik geloofde in jouw ongelooft,

maar bevrijdde me van jouw ondergang

en ik herrees terwijl jij viel.

Ik ben degene die in de put geen broeders heeft,

jouw wolven hebben mij naakt verslonden.

Mijn ellende kent geen getuige,

ik ben degene die rouwt om jouw mislukkingen

en jouw lelijkheid, mijn beste wereld.

Bedankt voor de laatste raket,

die de straat gespaard heeft van een lang gehuil.

Geen suiker in de stad. Vertaald uit het Arabisch door Roumaisa Boulbahaim.

Een vrouw die zich verveelt. Vertaald uit het Arabisch door Roumaisa Boulbahaim.

Een dichteres in tijden van oorlog. Vertaald uit het Arabisch door Hanna Jacobs.

Alledaagse verveling. Vertaald uit het Arabisch door Hanna Jacobs.

Bedankt aan de laatste raket. Vertaald uit het Arabisch door Dilara Karataş.

Nour Baaloucha is geboren in het noorden van Gaza en woont momenteel in Brussel. Ze behaalde een master in Midden-Oostenstudies aan de Universiteit van Stockholm, met een thesis over Palestina en de geschiedenis van de kolonisatie. Daarnaast publiceerde ze een toneelstuk getiteld *Le Jeune du piano*.

NOUR BAALOUCHA

De boten moeten de kinderen meenemen naar iets anders

Overall is verminking
ik weet niet waarom er bloemen blijven groeien
in de tuinen
ze moeten ergens anders groeien
donker
duister
angstaanjagend
ze moeten in een ander kader groeien
groeien
om handen en voeten te worden
om een huis te worden
of een lach
de bloemen moeten een andere weg kiezen
en groeien
groeien
groeien
op nieuwe plaatsen
voor altijd

Overall is verminking
ik weet niet waarom er muziek uit de instrumenten blijft komen
waarom spreken de instrumenten?
de muziek moet stappen zetten
stappen
om een schreeuw te worden
of een trilling
of een traan
de tranen moeten muziek worden
de trillingen moeten veranderen in stemmen
onophoudelijk en luid
stemmen die nergens verblijven
niet verstillen
de muziek moet een andere weg kiezen
en schreeuwen
schreeuwen
in nieuwe lichamen
voor altijd

Stappen die niet aankomen

Ik wil ogen die altijd kunnen huilen
en voeten die iets kunnen bereiken
wat ik niet ken
want er is iets wat we niet kennen
waar we naar willen teruggaan
zoals een woestijn zichzelf terugvindt
en schreeuwt
zoals een glimlach terugkeert naar zijn wezen
en zich verbergt
zoals straten weer normaal worden
en zich de stappen herinneren van voorbijgangers

Ik wil iets om naar terug te gaan
en een achterdeur om te ontsnappen
ik wil alles omhelzen wat ik in één keer heb verloren
dus wil ik een put van handen en lichamen
ik wil een stok om op te steunen
een weg om op te wandelen
een traan die ik vul met alle warme thuishavens en verhalen
misschien lost ze op
misschien wordt het zout dat ze bevat
iets nieuws
en zelfs als het een pop is
zal ik ervan houden

Ik wil een strand
om van te houden
een strand dat van mij houdt
dat van ons houdt
ik wil een licht
dat niet schijnt
en nergens binnenvalt
ik wil dat het echt is
ik wil dat het opbouwt
dat het iets terugbrengt
dat het naar ons komt
ik wil dat één kind weer tot leven komt
zelfs als het gehavend is

en huilt
wil ik dat het komt

Ik wil rennen
naar iets
wat geen bos is
geen zee
geen verhaal
maar eerder een idee
één idee van veiligheid
dat verdween in een put van doden
en weeskinderen

Alles is gestopt

Het tafereel is heel anders
er was een kat die op de muur liep
een kind dat lag te brabbelen in bed
terwijl de hele familie het vertroetelde
er waren bomen bij de deur van het huis
en jasmijn en een druivelaar
er waren twee kinderen die een deel van hun zakgeld verstopten
voor kleurpotloden, schriftjes en plezier
er waren twee geliefden die afspraken om elkaar te zien
er waren geuren
er was een moeder die schreeuwde tegen Ahmed, Mahmoud of Salih
er was iets aan het gebeuren
en iets wat moest gebeuren
De kat is gevluht
het bed is kapot
de familie is verdwenen onder het puin
de kleurtjes zijn uitgelopen
slechts één kleur bleef over
en vloeide overal

Alles is gestopt

Zonder schaduw

De huizen zijn ingestort
dag na dag
vertrokken legers van schaduwen
zoals spoken die hun sluiers afnemen
en ronddwalen in een eenzame doodskist

De schaduwen zijn vertrokken
sommige werden gedragen
sommige waren dood
en sommige hadden zelfmoord gepleegd

Hoe de schaduwen zich ophopen
en breken zoals de botten van de straten
de ene op de andere
zonder dat iemand hen bedekt

De schaduw is vertrokken
de vlechten van de meisjes zijn nu tenten
hun ogen reservoirs van tranen
hun lachjes vluchtige momenten

De schaduw is vertrokken
en de gedichten zijn uit het leven gestapt
de dichters begroeven ze in stukken brood
doordrenkt met bloed
Kinderen,
kom terug
zelfs als jullie grafstenen zijn
zullen we van jullie houden

Herinneringen,
kom terug als een triestige melodie
want alles rondom ons is angstaanjagend
de stemmen zijn luid
en de zee weet niet hoe haar water te verzamelen
beschaamd bij de putten van tranen

Witte lijkwaden,
jullie waren een wrange grap
breng ons onze kinderen
we weten dat jullie de tovenaarschoed zijn

Huizen,
waar zijn jullie?

Tranen,
over welk gelaat zullen jullie vloeien?
wij zijn geen rivieren
wij zijn geen zeeën
wij zijn weeskinderen

Vulkanen,
jullie zijn geen berg
maar mijn hart

Wereld,
we zullen terugkomen
met de zekerheid dat we niet opnieuw
worden afgeslacht

Wadah Abu Jamie is geboren in Gaza, studeerde rechten aan de Universiteit van Palestina en nam deel aan verschillende culturele evenementen in Gaza. Nadat hij zich in 2018 in Turkije vestigde, nam hij deel aan verschillende poëzieavonden. In 2022 verliet hij als vluchteling Turkije en vertrok naar België. In 2023 publiceerde hij zijn eerste dichtbundel, *Un monde injecté de Botox*, bij uitgeverij Raya in Beiroet.

WADAH ABU JAMIE

Wij, de Palestijnen,
Omdat we geen huizen hebben,
Nemen we onze intrek in harten
En aarden we daar beter,
Dan hun eigen inwoners.

Ik ben nog steeds dat kind
Dat doet alsof hij zijn oren bedekt
Wanneer familie en vrienden
Onder zijn voeten
Vuurwerk afsteken
En van wie dan verwacht wordt dat hij lacht
Nadat het dichtbij hem
Ontplofte

Het kind, wiens familie
Werd gebombardeerd,
Speelde ver van het binnenplein van het huis
Zonder te weten dat oorlog een vliegtuig had
Vandaag, zit hij
In zijn rolstoel
En denkt dat al het stof komt
Van zijn vingers
Die wit zijn door het krijt
Waarmee hij
Zijn vlieger
Tekende.

In jouw verre stad,
Danst oorlog over lijken
En over het stof van huizen.
En wanneer je opspringt door het lawaai van bombardementen,
Word ik wakker in een andere stad,
Met sporen van marteling op mijn lichaam.
Ik hou nog steeds meer het bowlen in onze steegjes
Dan in de gesloten sportzalen
Op zaterdag en zondag
In Europa.

Ik wil lege plastic flessen
En de hoop zand
Die eromheen hangt.
Ik wil met een rubberen kogel
De ruggen rechten
Van vrienden die zijn weggerend.

Ik ken een kind
Dat zijn allereerste computerles
Heeft gemist.
Hij werd vermoord door de oorlog
Met zijn artificiële intelligentie.

Ik ken kinderen
Die maar
Van één tot tien
hebben leren tellen.
Ze werden vermoord als een getal
Dat ze niet eens konden lezen.

Ik ken moeders
Die boekentassen verzamelen
Van kinderen die te laat zijn voor school,
Terwijl soldaten hun kanonnen klaarmaken
En het hele gezin meesleuren
Naar hun laatste les.

Als er in mijn leven
Minder kogels en branden waren geweest,
Zou het enige beeld dat in mijn hoofd opkwam
Van een explosieve gordel,
Jouw manier zijn van je beha
Naar je taille te draaien
Om hem uit te doen.

We zijn het leven ingestapt,
Zoals wie voor een kort tochtje
In een luxeauto stapt.
We hebben veel gekibbeld over wie van ons
Aan het raam mocht zitten.
We hebben de vierwielaandrijving

Misleid
En de tijd gestolen om
Naar beklijvende landschappen te gluren.
Om ons te verbazen over de hoge snelheid
En over de wagens
Die met ons probeerden te botsen,
Maar die wij voorbijgestoken hebben
Tot we helemaal vergeten waren
Dat de auto een hinderlaag was
Dus kwamen alle wagens die we voorbijgesneld waren
Ons te hulp.

Er is geen gaasje in de stad
De wonden staan gapend open
En de ingewanden ook.
De ziektekiemen zijn op elke straathoek te vinden
De UFO's verplaatsen hun toestellen van de grenzen
Naar de steegjes in de wijken.
Lucht noch eten mag er nog passeren
Ondertussen ga je zitten om
Je teennagels te knippen.
Zie daar, een kind van wie de ledematen zijn afgehakt,
Een menstruerende vrouw zonder maandverband
Een man die rookt zonder vuur.
Vooraleer je van de oorlogskamer
Naar de kamer van het leven huppelt
Vergeet dan niet dat barbaren al-Shifa hebben gebombardeerd.
De wonden staan gapend open
En in de stad
Is er geen enkel gaasje meer.

Het ruwe Gaza
Zonder filter
Enkel haar ogen die de resten
Van traangas huilen.

Charles Ducal, pseudoniem van Frans Dumortier, is een Vlaamse dichter en schrijver. Hij debuteerde in 1987 met de bundel *Het huwelijk* en publiceerde sindsdien verschillende andere dichtbundels. In 2014 werd hij twee jaar lang de eerste Dichter des Vaderlands. In 2025 verscheen *Tijd voor vrede*, hoopvolle poëzie in een wereld die ziek is van geweld. Ducal laat vaak zijn maatschappelijke betrokkenheid doorschemeren in zijn gedichten, waaronder zijn engagement voor Palestina.

CHARLES DUCAL

Daarom

Het is het uur van de wereld, de val
door het scherm. Wij kijken
naar de oorlog die vuil is en ver,
en onze woonkamer heeft ingenomen.

Er is geen ontkomen eenmaal
het geweld onze ogen veroverd.
Wij zwijgen, van alles wat ons is
gescheiden, terwijl het uur zich voltrekt.

Men zou zijn glas willen grijpen, vragen
hoe laat we eten, maar wij blijven stom.
Hoe raken wij weer in vrede
met deze kamer, in oorlog met ons?

Wij moeten de straat op. Daarom.

As in de mond

Ja, jij, Israël,

bent nu eenmaal beter. Het staat geschreven
in Het Boek. Het spreekt uit je blik
als je hen naderen ziet: in fanatieke kleren,
stoffig, hun pasje klaar in de hand.

Je kijkt naar hen als een schepper van water
in een wereld van zand. Zij wonen toevallig,
zonder belofte, kunnen weggerakeld
als dorre bladeren. Dit is jouw land.

Je hebt geleerd de angst voor vervolging
levend te houden zonder angst, arrogant

als de man die zijn vijand zelf heeft gekozen.
Je slaat hem neer. Je bent bedreigd,

de schuld die uitstaat geeft iedere bulldozer,
iedere tank het recht op veiligheid
zonder grenzen. Je ogen zagen de tempel
verwoesten, de straatstenen onder de hoeven

der kruisridders bloeden. Je bent tweeduizend
jaar oud, was erbij in Treblinka, Schirmeck
en Dachau. Al heb je hun water gestolen,
hun kinderen beschoten, hen achter prikkeldraad

opgesloten, je bent nu eenmaal Gods volk,
uitverkoren op precies deze grond.
Wie onder je bossen, je wegen, je steden
het oude dorp nog hoort schreeuwen,

krijgt as in de mond.

Nakba

In een jaar zonder getal
in een dorp zonder naam
verschijnt op een nacht het geweld.

Het is door Gods eigen hand ingesteld,
blaast op, jaagt weg.
Belofte die zich voltrekt.

In het puin worden mijnen geplaatst
opdat geen hond deze plek...
Daarna het dankgebed.

En aldus vierhonderd maal.

En dan komt de waarheid
en zij gaat liggen, precies in het midden
tussen het dorp en een tentenkamp.

Daar ligt ze op de juiste afstand,
geen vluchteling raakt erover.

In de nieuwe school
wordt gezongen, gedanst.

Vaders kijken toe, trots,
het geweer in de hand.

Een dichter in Sderot*

De poëzie heeft geen schuld aan woorden
die worden gespannen als prikkeldraad.
Ze dienen de veiligheid, de controle.
Ze passen zich aan de betekenis aan

die op de grens tussen ons en daarbuiten
ontstaat. Er is een dier dat in onze slaap
binnendringt als een woelrat in onze tuinen,
op zoek naar woorden die niet meer bestaan.

*Abu Shusha, Najd, Balad al-Shaykh,
Lubya, Kirbat al-Shuna, Wa'rat al-Sarris.*

Het kan niet bedwongen dan in onze taal
waarin het zit opgesloten als een gevaar
dat dient uitgerookt uit al zijn holen.

De poëzie staat erbij, als een kleine ontsporing,
waarin het dier weer tot mens wordt vertaald.

Laat ons praten

Eerst zullen wij u in het zand begraven,
het hoofd vrij zodat het kan spreken
over wederzijds begrip, over vrede,

*Voorheen het Palestijnse dorp Najd.

eerst zullen wij uw akker tot de onze maken,
soldaten plaatsen tussen mijn en dijn,
de camera op ons standpunt plaatsen,

eerst zullen wij al onze doden tellen
van de afgelopen tweeduizend jaar,
u daarmee om de oren slaan

en dan het spuug van onze handen vegen
en besluiten: het is duidelijk,
u wil geen vrede.

Nieuwjaarswens

De kinderen zijn bang, majesteit, bang
van de honden die dolen door het puin
op zoek naar mensenvlees, en waarop
op uw bevel niet mag worden geschoten.

De kinderen weten dat zij sterven moeten,
er is geen eten meer en door het tentzeil boort
de kou. U bent de enige in wie zij nog geloven.
U brengt de dood, U houdt uw woord.

De kinderen willen sterven, majesteit.
Ze vragen of het mogelijk is nog één keer
in een bed te liggen waar het warm is
in een huis dat overeind is blijven staan

op uw bevel, en of ze daar inslapen mogen,
veilig voor de honden, om 's ochtends
ongeschonden, in hun mooiste lichaam,
door de engelen te worden gevonden.

Kinderen geloven nog in wonderen, majesteit.

De terugkeer

Toen het geweld eindelijk zweeg
stonden de doden op en gingen
op weg, dwars door het metalen hek,
naar het land dat ook het hunne was.

Men schoot op hen, sloot de wegen,
maar doden hebben niets te vrezen.
Dwars door de barricades gingen zij
de kibboets binnen, namen plaats

aan tafel, vroegen brood en water.
De levenden aten of zij er niet waren.
Maar zij bleven. Dode ogen die
wogen op iedere stap, ieder gebaar,

een zwijgen dat sprak in ieder gesprek,
binnendrong in ieders hoofd.
Het maakte de levenden gek,
dwong hen te zien, gaandeweg

tot iemand water en brood aanbood.
Toen pas stonden de doden weer op.
Door het hek liepen zij de weg terug
naar het puin, het uur waarin zij stierven.

En alle levenden volgden hen.

Taha Adnan	41
Fatena Al Ghorra	45
Hend Jouda	49
Nour Baaloucha	55
Wadah Abu Jamie	61
Charles Ducal	65
Colophon	70
Ismail Matar	72

J'ai essayé de donner un sens
à ma vie
depuis le jour de ma naissance jusqu'à
aujourd'hui.
Et dans mon désespoir,
je me souviens
qu'il y a une vie
après la mort
Il y a une vie
après la mort
et cela ne me dérange pas
Mais je demande :
Ô Dieu...
Y a-t-il une vie avant la mort ?

Mourid Barghouti

(1944-2021)

Dans sa préface à l'édition arabe de l'anthologie *Gaza, y a-t-il une vie avant la mort ?*, Yassin Adnan s'interroge :
« Quel sens y a-t-il à rassembler les poètes de Gaza, alors que l'enclave étouffe sous le siège et que ses habitants vivent, matin et soir, sous le fracas des bombes ? À quoi bon invoquer la poésie en temps de guerre ? »
C'est une question que se posent, dans la douleur, les amis de la poésie et les amants de la liberté. Une question qui peut surgir de mille élans de solidarité, ici comme ailleurs. Mais nous n'avons pas souhaité en devenir les porte-voix. Ici, la parole appartient à Gaza.
Hend Jouda murmure, le cœur lourd :
« Ô mon Dieu,
je ne veux pas être poétesse en temps de guerre. »

Dans la version française de l'anthologie, Abdellatif Laâbi écrit avec une lucidité tranchante :
« Ces voix n'ont pas besoin de nos analyses pseudo savantes, du minimum syndical de notre indignation et des trémolos de notre compassion. D'elles, on peut accepter avec humilité qu'elles nous rudoient : Taisez-vous ! Laissez-nous parler. Nous avons des choses à dire au monde, et nous le faisons avec les moyens du bord, dans un terrain où jamais la poésie n'a mis les pieds, dans une pénurie extrême de lumière, d'air, d'eau, de n'importe quoi que l'on puisse se mettre sous la dent. Nous avons l'impression d'écrire dans les ténèbres d'un inframonde où ne nous parviennent que les échos sourds des bombardements et les minces filets de voix des agonisants. Taisez-vous ! Laissez-nous parler. »

Ainsi, lorsque nous avons songé à organiser une soirée en résonance avec le Marché de la Poésie de Paris 2025 — qui place la Palestine à l'honneur — il nous est apparu comme une évidence de tendre l'oreille aux voix de Gaza. Aux poètes debout parmi les ruines, aux martyrs dont les mots n'ont pas été réduits au silence, aux témoins de la tuerie, de l'exil, du déracinement. Leurs vers, trempés dans l'encre de la dignité, traversent les ténèbres. Ils élèvent la parole contre l'oppression, et sèment, malgré tout, les graines d'un espoir tenace.

Préface

« Si je dois mourir,
que ma mort soit porteuse d'espoir
et qu'elle devienne une histoire »,
écrivait Refaat Alareer, poète de 43 ans, assassiné dans un bombarde-
ment israélien le 6 décembre 2023.

Au fil de cette soirée, nous éprouverons, ici même, dans ce
plat pays qui est le nôtre, l'écho poétique de l'enfer de Gaza.
Nous prêterons l'oreille à la voix de notre poète national, Charles
Ducal, qui fait vibrer l'élan d'une solidarité humaine, lucide et sans fard :
« C'est l'heure du monde, la chute
à travers l'écran. Nous regardons
la guerre sale et lointaine
qui a envahi notre salon. »

À Gaza, la poésie se dresse tel un rempart contre la dégra-
dation humaine. Elle s'inscrit au cœur du récit palestinien, tissant
le Diwan de Gaza, dans cet entre-deux fragile entre vie et mort,
où l'écriture devient un mégaphone amplifiant les gémissements
étouffés.
Les poèmes sont la dernière expiration, celle qui, avant le silence,
témoigne encore de l'humanité de la victime, face à l'anéantissement.

À Bruxelles, à travers la poésie, nous désirons éveiller les
consciences à la tragédie de Gaza, tout en célébrant la poésie comme
un puissant vecteur de solidarité et d'engagement humain.

Faisons silence, et prêtons l'oreille à ces crécelles. Peut-être
qu'elles diront ce que les cris n'ont pas su exprimer.

Taha Adnan

Née à Gaza, Fatena Al Ghorra vit actuellement à Anvers, où elle anime un Salon poétique et musical favorisant le dialogue entre les cultures arabe et flamande. Journaliste et traductrice littéraire, elle traduit de l'anglais et du néerlandais vers l'arabe. Son œuvre littéraire comprend plusieurs recueils de poèmes, qui ont été traduits en plusieurs langues, dont l'italien, l'espagnol, le néerlandais et le français. La guerre a éclaté alors qu'elle se trouvait dans la maison familiale à Gaza, et elle en a vécu les horreurs pendant plusieurs semaines.

FATENA AL GHORRA

Dits du conteur

Dépouille-toi de la peau de l'agneau, laisse hurler le loup
C'est que la route a été conçue pour ses semblables
Lâche-le et suis prudemment ses pas
Titube et relève-toi
écorche tes genoux et tes chevilles
ne te préoccupe pas des épines
le chemin est sciemment apprêté pour sucer ton sang
Chaque fois que le fardeau te pèse
débarrasse-toi de la poussière de celui que tu as aimé
que tu as oublié, pleuré
Le voyage ne se concrétise qu'avec le feu de la mémoire
Que la flamme de celle-ci sorte de tes pores
tes oreilles, tes yeux et ta bouche
de ce giron de ton secret splendide

Fortifie-toi de ce que tu as appris
des chuchotements de ceux qui t'entourent
sans qu'ils s'en rendent compte
et mets dans ta besace une poignée d'invocations
de la femme qui, jadis, a celé la douleur
puis l'a transmutée en sucre lorsqu'elle l'a plantée en toi
Emporte un foulard soyeux
pour y recueillir ton sang encombré
auquel le chemin aura donné une forme différente
Suce-le quand le soleil tapera fort sur ta tête
Seul un nuage de la taille d'un doigt t'en protégera
N'aies pas peur
tu apprécieras du soleil le goût de sang

Va jusqu'au bout de ta route
et ne t'inquiètes pas si de petites roses rouges
poussent quand tu poursuis ta marche
Le sang ne coule pas en vain
il est fils de la terre
Chemin faisant, ramasse un caillou

Qu'il ne soit surtout pas lisse
sinon ton vœu ne se réaliserait qu'à moitié
Choisis-le hérissé d'excroissances
tranchant comme les serres d'un faucon
Laisse-le masser ton corps
Et quand le souvenir te tire par les cheveux
Fais-en ton fidèle compagnon
et tu verras qu'en dehors de lui
tu n'as nul compagnon

Ô fille du vent et du désert
et ma fille me tenant fidèlement compagnie
étreins ton corps chaque fois que le froid te mord
protège-le bien du délire
Tu ne connais que trop ses secrets
et tu es la seule à pouvoir faire taire ses halètements
Protège-le des visages qui te crient à l'âme
Le chemin n'a jamais eu de secrets pour toi
alors retiens mes conseils si tu veux être sauve

Poursuis ton chemin
même si le temps s'assombrit autour de toi
Dans la pénombre, la lumière se révèle
et la vérité déroule devant toi sa chevelure ivoire
Ressors ta lumière occultée, laisse-la te guider
là où des papillons étincelants croissent autour de toi
chantent pour t'assurer de leur présence
Va jusqu'au bout du chemin
même si ton corps tremble
à l'écoute d'un froissement au loin
Fait que le bruit ne soit qu'un passant
fais-lui écouter le battement de ton cœur
et écoute-le entonner ses chants
Ce hurlement est une prière
Unis-toi à celle-ci, il s'unira à toi
et te sera d'une fidélité sans faille

Observe bien le chemin
Ce que tu prends pour de l'isolement est ta sécurité
Et ce qui t'effraie dans la rapidité de la marche vers lui
affronte-le pour en avoir le cœur net

Il n'y a pas de mal à prendre un peu de repos
mais je te préviens : ne te réfugie pas dans le plaisir
des battements de ton corps saignant par des trous
Bouche-les avec du sable
Laisse ton corps souffler un peu
et ton âme arpenter la jungle
Aspire toute la poussière qui te tombe dessus
en autant de vocables de survie
Permetts à la nuit de se soulager de toi
et tends l'oreille au hurlement
adressant ses psalmodies au matin

(...)
Tu rencontreras lors de ton périple
des créatures à l'apparence humaine
aux yeux jaunes, aux dents grises
qui s'adresseront à toi avec les paroles les plus mielleuses
Ne les écoute pas, et poursuis ton chemin
Tu trouveras des êtres couronnés d'auréoles blanches
qui offriront aux arrivants
le gîte et une pomme verte
Dors à côté d'eux un moment
prends d'eux ce que tu peux de leurs paroles
entre dans leur auréole
pour qu'elle t'englobe quelque temps
Lors, tu ne sentiras pas l'acuité des lacérations

Élance-toi
Et prends garde à ne pas regarder derrière toi
La voie est ouverte sur tous les possibles
et plus tu t'y engages
plus l'obscurité se renforce
et les branches se font inextricables
Peu importe si elles t'égratignent le visage
En fait, elles n'égratigneront que les masques
Laisse-les te les ôter
Ton visage éblouissant se révélera
et tu brilleras comme jamais auparavant

Hend Jouda est une poétesse de Gaza dont les grands-parents ont été expulsés du village d'Ashdod en 1948. Elle est née dans le camp de réfugiés de Bureij. En novembre 2023, un bombardement a détruit son appartement. Depuis lors, elle a subi le sort des personnes déplacées jusqu'à ce qu'elle trouve le moyen de fuir en Égypte. Elle a publié trois recueils de poésie : *Someone Always Leaves* (2013), *No Sugar in the City* (2017) et *A Finger that Managed to Survive* (2024).

HEND JOUDA

Pas de sucre dans la ville

Je veux préparer un gâteau
mais pas de sucre dans la ville !

Je veux préparer du pain
mais dans les champs, pas de blé
Il n'y a qu'un épouvantail en lambeaux
faisant davantage peur aux paysans
qu'aux corbeaux !

Je veux pétrir une lune
mais je n'ai pas de four adapté
à sa rotondité surélevée

C'est pourquoi j'ai décidé d'avaler mon cœur
tout cru
car il n'y a pas de feu dans la ville

Une femme qui s'ennuie

Que fait une femme qui s'ennuie ?
Elle ouvre les fenêtres
les referme
essuie les larmes de la poussière
et libère de leur cage
les oiseaux du temps !

Que fait une femme qui s'en... ?
Elle file la laine de son cœur
tricote deux chaussons
pour l'hiver rigoureux
et lisse les cheveux de son rêve !
Que fait une femme... ?
Elle fuit les chaînes de télévision
le charivari de la rue
les querelles des enfants

les assiettes sales
l'appel des cordes à linge
sa voix qui s'embrase
son image habituelle dans le miroir
et l'ordinaire
de son quotidien routinier

Que fait... ?
Elle asperge de beaucoup de parfum
son ample chemise
fait brûler l'encens de l'oubli
punit la mémoire
d'être présente
et se tait

Quoi ?
Elle se tait.

Une poétesse en temps de guerre

Que peut bien vouloir dire être poète en temps de guerre ?
Cela veut dire que tu dois t'excuser
t'excuser sans compter
auprès des arbres en flammes
des oiseaux sans nids
des maisons pilonnées
des énormes crevasses au milieu des rues
des enfants pâles
avant et après la mort
de chaque mère triste ou trépassée
Que peut bien vouloir dire être en sécurité
en temps de guerre ?
Cela veut dire avoir honte
de ton sourire
d'être au chaud
de tes habits propres
de tes heures d'ennui
de tes bâillements
de ta tasse de café

de tes aimés encore vivants
de ton peuple
de l'eau disponible
de l'eau potable
de pouvoir prendre un bain
et de te rendre compte que tu es encore vivant !
Ô mon Dieu !
Je ne veux pas être une poétesse en temps de guerre

Morosité ordinaire

Qui rendra aux femmes de Gaza leur morosité ordinaire
leurs balais
leurs ustensiles de cuisine
et la réunion de la famille autour de ses plats chauds ?
Qui leur rendra l'attente du retour des enfants de l'école
le moment du réveil des jours ordinaires
et la paresse du petit
qui lui demande de le laisser dormir encore cinq minutes
pour aller jusqu'au bout de son rêve ?
Qui leur rendra leurs journées calmes
et la longue corde à linge ?
Qui ?

Merci à la dernière roquette !

Bonjour le monde !
Je suis là-bas
je veux dire ici
oui, exactement à Gaza !
Il y a quelques instants, je criais sous cette masse grise
mais une dernière fusée m'a fait bondir vers toi
pour t'informer de ce que tu es incapable de comprendre !

Bonjour la faim, ô monde !
pas celle nécessairement de mon estomac
du pain que tu évites à cause de ton régime

du misérable conteneur de nourriture
que tu as envoyé à mes enfants
celui qui s'est arrêté à la croisée des fusils
et ne nous est pas parvenu

...

Bonjour la folie, ô monde !
Que crois-tu, alors que tu te contentes de regarder en silence
en prétendant tout comprendre ?
Tu opines du chef
tu abats ton marteau
tu décides d'une trêve humanitaire en ma faveur
Oh ! merci
Je te sourirai de gratitude
je rirai, découvrant toutes mes dents
je m'esclafferai, remplissant de sanglots tes oreilles
Dis-moi : as-tu vraiment des yeux pour voir ?

Bonjour les ténèbres, ô monde !
Que sais-tu du froid qui a glacé mes membres
alors que je cassais l'armoire
pour jeter les planches dans la cheminée ?
J'ai fait brûler les livres de classe
les habits d'été
les crânes, le bruit détestable des explosions
et je n'en ai cure
exactement comme toi !

Bonjour la mort, ô vie !
Je crois en ton hérésie
Je me suis détaché de ta faillite
et me suis élevé de ta chute
Moi qui, dans le puits, n'a pas de frères
tes loups m'ont dévorée toute nue
Nul témoin de ma tragédie
Moi l'affligé
à cause des déceptions et de ta hideur, ô monde !
merci à la dernière roquette
qui a épargné à la rue un hurlement ininterrompu.

*Pas de sucre dans la ville. Une femme qui s'ennuie. Une poétesse en temps de guerre.
Morosité ordinaire. Merci au dernier missile.
Traduit de l'arabe par Abdellatif Laâbi.*

Née dans le nord de Gaza, Nour Baaloucha réside actuellement à Bruxelles. Elle a obtenu un master en études sur le Proche-Orient à l'université de Stockholm, avec une thèse portant sur la Palestine et l'histoire de la colonisation. Par ailleurs, elle a publié une pièce de théâtre intitulée *Le Jeune du piano*.

NOUR BAALOUCHA

Que les embarcations emportent les enfants vers autre chose

Partout, on ampute
et je ne sais pas pourquoi les fleurs continuent à pousser
dans les jardins
Qu'elles poussent ailleurs
opaques
terrifiantes
obscur
Il faudrait qu'elles poussent autrement
pour devenir des mains et des pieds
une maison
ou un rire
Les fleurs doivent emprunter un autre chemin
et qu'elles poussent
poussent
poussent
dans des lieux nouveaux
pour l'éternité

Partout, on ampute
et j'ignore pourquoi la musique sort encore des instruments
pourquoi les instruments parlent-ils ?
La musique devrait marcher
marcher
pour devenir un cri
un tressaillement
ou une larme
Que les larmes se transforment en musique
et les trémolos en voix puissantes
ininterrompues
des voix qui ne s'attardent nulle part
ne se taisent pas
Que la musique change de route
et crie
crie
dans des corps nouveaux
pour l'éternité

Des pas ne pouvant aboutir

Je veux des yeux pouvant pleurer tout le temps
des pas capables de parvenir à quelque chose que j'ignore
car il y a quelque chose que nous ignorons
et où nous aimerions retourner
à l'image des terres qui retournent à leur nature
et crient
des sourires qui font de même
et s'éclipsent
des rues qui ne sont pas en reste
et se remémorent les pas des passants

Je veux quelque chose à quoi revenir
et une porte de derrière pour la fuite
Je veux serrer contre moi
tout ce que j'ai perdu d'un coup
C'est pourquoi je veux un puits de mains et de corps
un bâton sur quoi m'appuyer
une route vers où marcher
et une larme que je chargerai
de tous les ports d'attache chaleureux et d'histoires
Puissent-ils se dissoudre
et que le sel qui y fond
devienne une chose nouvelle
Même si ce n'est qu'une poupée
je l'aimerai

Je veux un rivage que j'aime
qui m'aime et nous aime
Je veux une lumière qui n'éclaire pas
et n'entre nulle part
Je la veux vraie, et qu'elle se mette à construire
à restituer quelque chose
à s'acheminer vers nous

Je veux qu'un seul enfant revienne à la vie
même s'il se présente renfrogné
larmoyant
Je veux qu'il arrive
qu'il coure vers quelque chose

qui ne soit pas une forêt, une mer, un conte
mais une idée
une seule idée sur la sécurité
disparue dans un puits de trépassés
et d'orphelins

Les pigeons ont brûlé

(...)
La scène est très différente
Il y avait un chat qui marchait sur le muret
un bébé dans son berceau
que toute la famille appelait
et qui gazouillait à l'adresse du monde entier
Il y avait des arbres à la porte de la demeure
un jasmin et un pied de vigne
Il y avait deux enfants qui gardaient
une part de leur argent de poche
pour se procurer des crayons de couleur et des cahiers
Il y avait deux amoureux qui s'entendaient sur un rendez-vous
Il y avait des odeurs
une mère qui criait contre Ahmad, Mahmoud ou Saleh
Il y avait quelque chose qui se passait
et quelque chose qui devait se passer

Le chat s'est enfui
le lit s'est cassé
la famille a été engloutie sous les débris
les couleurs ont fondu
L'une d'elles s'est répandue
partout
Tout s'est arrêté
(...)

Sans ombre

Les maisons sont tombées
jour après jour
des armées d'ombres
s'en allaient
comme des fantômes qui enlèvent leur veste
et marchaient dans un cercueil solitaire

Les ombres portaient
certaines étaient portées
certaines étaient mortes
et certaines s'étaient suicidées

Comment les ombres s'accumulent
et se brisent comme les os des rues
Les unes sur les autres
sans être enveloppées

L'ombre est partie
les tresses des filles sont devenues des tentes
leurs yeux sont des réservoirs de larmes
leurs rires sont des instants prêts à s'envoler

L'ombre est partie
et les poèmes se sont suicidés
les poètes les ont enterrés
dans des morceaux de pain
trempés dans le sang

Les enfants
revenez
même si vous venez comme des tombes
nous vous aimerons

Souvenirs
revenez sous la forme d'une mélodie triste
Tout ce qui nous entoure est effrayant
Les voix sont fortes
La mer ne sait pas recueillir son eau

honteuse devant les puits de larmes

Linceuls blancs
vous n'étiez qu'une plaisanterie lourde
amenez nos enfants
nous savons que vous êtes un chapeau de magicien

Maisons,
où êtes-vous ?
Larmes,
quel visage allez-vous prendre ?
Nous ne sommes pas des rivières
nous ne sommes pas des mers
nous sommes des orphelins

Volcans
ceci n'est pas une montagne
mais mon cœur

Ô monde,
nous reviendrons
avec des garanties
de ne pas être massacrés
à nouveau.

*Que les embarcations emportent les enfants vers autre chose. Des pas ne pouvant aboutir.
Tout s'est arrêté. Traduit de l'arabe par Abdellatif Laâbi
Sans ombre. Traduit de l'arabe par Taha Adnan.*

Wadah Abu Jamie, poète palestinien né à Gaza, a étudié le droit à l'Université de Palestine et a participé à divers événements culturels à Gaza. Après s'être installé en Turquie en 2018, il a pris part à plusieurs soirées de poésie. En 2022, en tant que réfugié, il a quitté la Turquie pour la Belgique, où il vit actuellement à Bruxelles. En 2023, il a publié son premier recueil de poésie, *Un monde injecté de Botox*, aux éditions Raya à Beyrouth.

WADAH ABU JAMIE

Nous, les Palestiniens.
Faute de maisons,
nous entrons dans les cœurs
Et nous survivons,
plus que leurs habitants.

Je suis toujours ce gamin
qui fait semblant de se boucher les oreilles
quand proches et amis
lancent des feux d'artifice
sous ses pieds,
Puis leur rit au nez,
après qu'ils aient explosé
près de lui.

Le garçon dont la famille
a été bombardée,
jouait loin de la cour de la maison,
Sans savoir que la guerre avait un avion.
Aujourd'hui, il est assis
dans son fauteuil roulant,
et pense que toute la poussière provient
des craies
avec lesquelles
il a dessiné
son cerf-volant.

Dans ta ville lointaine,
la guerre danse sur les cadavres
et la poussière des maisons.
Et quand tu sursoutes au bruit des bombardements,
je me réveille dans une autre ville,
avec des marques de torture
sur mon corps.
Je préfère encore les bowlings de quartier
à ces salles fermées
le samedi et le dimanche
en Europe.

Je veux les bouteilles en plastique vides
et le sable jeté sur leurs bords.
Je veux faire une croix
avec une balle en caoutchouc
sur le dos des amis qui se sont enfuis.

Je connais un enfant
qui a manqué
son tout premier cours d'informatique,
assassiné par la guerre
avec son intelligence artificielle.

Je connais des enfants
qui n'ont pas appris à compter
au-delà de dix,
ils ont été tués en un nombre
qu'ils ne savent même pas lire.

Je connais des mères
rassemblant les cartables
pour les enfants en retard,
pendant que les soldats préparent
leurs canons
et entraînent toute la famille
pour la dernière séance.

S'il y avait dans ma vie
moins de plomb et d'incendies,
la seule image qui me viendrait
d'une ceinture d'explosifs
serait ta façon de tourner ton soutien-gorge
vers la taille,
pour l'enlever.
Nous sommes montés dans la vie,
comme quelqu'un qui monte dans une voiture de luxe
pour une petite randonnée.
Nous nous sommes beaucoup disputés
la place près de la fenêtre
Nous avons trompé
les quatre roues motrices,
et volé le temps

pour admirer le paysage
et nous émerveiller de de toute cette vitesse
et de ces véhicules
qui ont essayé de nous percuter,
mais que nous avons doublés
jusqu'à oublier complètement
que la voiture était piégée.
Alors, tous les véhicules
que nous avons dépassés
sont venus à notre secours.

Plus de gaze dans la ville
Les plaies sont grandes ouvertes,
et les entrailles aussi.
Les germes sont au coin de la rue.
Les OVNI's déplacent leurs engins des frontières
vers les ruelles des quartiers.
L'air et la nourriture ne peuvent plus passer.
Pendant ce temps, tu es assis chez toi en train de couper les ongles
Et voilà qu'un enfant se fait couper les membres
qu'une femme a ses règles sans serviette hygiénique
qu'un homme fume sans feu.
Avant de te promener
de la salle de guerre à la chambre de vie,
n'oublie pas que des barbares ont bombardé Al-Shifa,
que les plaies sont béantes,
et qu'il n'y a plus de gaze
dans la ville.

Gaza à l'état brut,
sans aucun filtre,
rien que le résidu du gaz lacrymogène
dans le réservoir
de ses yeux.

Charles Ducal, pseudonyme de Frans Dumortier, est un poète et écrivain flamand. Il a fait ses débuts en 1987 avec le recueil *Het huwelijk* et a depuis publié plusieurs autres recueils de poésie. En 2014, il est devenu le premier Poète National pour deux ans. En 2025, il a publié *Tijd voor Vrede*, une poésie pleine d'espoir dans un monde malade de la violence. Ducal laisse souvent transparaître son implication sociale dans ses poèmes, dont l'engagement pour la Palestine n'est qu'un exemple.

CHARLES DUCAL

Voilà

C'est l'heure du monde, la chute
à travers l'écran. Nous regardons
la guerre sale et lointaine
qui a envahi notre salon.

Impossible d'y échapper dès que
que la violence a conquis nos yeux.
Nous nous taisons, de tout ce qui nous est propre
séparés, tandis que l'heure se déroule.

On voudrait saisir son verre, demander
à quelle heure on mange, mais nous restons muets.
Comment refaire la paix
avec cette pièce en guerre avec nous ?

Il nous faut prendre la rue, voilà!

De la cendre dans la bouche

Oui, toi, Israël,

tu es meilleur, après tout. C'est écrit
dans le Livre. Ça se lit dans ton regard
quand tu les vois approcher: leurs habits fanatiques,
poussiéreux, le laisser-passer à la main.

Tu poses sur eux ton regard de créateur d'eau
dans un monde de sable. Ils habitent au hasard,
sans promesse, balayables
comme feuilles mortes. Ceci est ton pays.
Tu as appris à garder en vie, sans angoisse,
l'angoisse de la persécution, arrogant
comme celui qui s'est choisi son ennemi.

Tu l'abats. Tu es menacé,
la dette en souffrance donne à chaque bulldozer,
à chaque char le droit d'une sécurité
sans frontières. Tes yeux ont vu démolir
le Temple, saigner les pavés sous les sabots

des Croisés. Tu as deux mille ans,
tu étais là à Treblinka, à Schirmeck,
à Dachau. Que tu voles leur eau,
tires sur leurs enfants, les confines derrière

des barbelés, après tout, tu es le peuple
de Dieu, élu sur cette terre précisément.
Celui qui sous tes bois, tes villes, tes routes
entend pleurer l'ancien village

aura de la cendre dans la bouche.

Nakba

Dans une année sans date,
dans un village sans nom,
apparaît une nuit la violence.
Établie par Dieu de sa propre main,
elle fait sauter, elle expulse.
Promesse qui s'accomplit.

On place des mines dans les gravats
pour qu'aucun chien à cet endroit...
Après, l'action de grâces.

Et ainsi quatre cent fois.

Ensuite vient la vérité,
qui s'installe en plein milieu
entre village et camp de tentes.

Elle se place là, à juste distance,
pas un réfugié ne la franchit.

Dans la nouvelle école,
on chante et on danse.

Les pères assistent, fiers,
l'arme à la hanche.

Un poète à Sderot*

La poésie n'est pas coupable de mots
tendus comme des barbelés.
Ils servent le contrôle, la sécurité.
Ils s'adaptent au sens qui surgit

sur la frontière entre nous et dehors.
Il existe un animal envahissant notre sommeil
comme un rat fouillant nos jardins,
en quête de mots qui n'existent plus.

Abu Shusha, Najd, Balad al-Shaykh,
Lubya, Kirbat al-Shuna, Wa'rat al-Sarris

Il ne peut être maîtrisé que dans notre langue
où il est coincé comme un danger
à enfumer dans tous ses trous.

A côté, comme un petit déraillement, se tient
la poésie, qui retraduit l'animal en humain.

Parlons

D'abord nous allons vous enterrer dans le sable,
la tête libre, qu'elle puisse parler
de compréhension mutuelle, de paix,

*Auparavant le village palestinien de Najd.

d'abord nous allons faire de vos champs les nôtres,
placer des militaires entre nos biens,
mettre la caméra de notre point de vue,

d'abord nous allons compter tous nos morts
des deux mille années écoulées
pour vous en battre les oreilles,

ensuite essuyer les crachats de nos mains
et conclure: c'est clair,
vous ne voulez pas la paix.

Vœux de Nouvel An

Les enfants ont peur, majesté, peur
des chiens errants dans les décombres
en quête de viande humaine, et sur lesquels,
sur votre ordre, on ne peut tirer.

Les enfants savent qu'ils doivent mourir,
il n'y a plus rien à manger, le froid perce
la toile de tente. Vous êtes le seul en qui ils croient encore.
Vous apportez la mort, vous tenez parole.

Les enfants veulent mourir, majesté.
Ils demandent s'il est possible, une fois encore,
de s'étendre dans un lit où il fait chaud,
dans une maison qui va rester debout
sur votre ordre, d'avoir le droit de dormir là,
à l'abri des chiens, pour, le lendemain matin,
indemnes, dans leur corps le plus beau,
être trouvés par les anges.

Les enfants croient encore aux miracles, majesté.

Le retour

Lorsque la violence finalement se tut,
se levèrent les morts qui se mirent
en route, au travers des clôtures
vers le pays qui était le leur aussi.

On leur tira dessus, on leur ferma les chemins,
mais les morts n'ont rien à craindre.
À travers les barricades, ils pénétrèrent
les kibboutz, prirent place

à table, demandèrent du pain et de l'eau.
Les vivants mangeaient comme s'ils n'étaient pas là
Mais eux ne bougeaient pas. Des yeux morts
qui pesaient à chaque pas, chaque mouvement,

un silence qui parlait dans chaque conversation,
pénétrait dans toutes les têtes.
Cela rendit fou les vivants,
les força peu à peu à les voir.

Puis quelqu'un leur offrit du pain et de l'eau.
Les morts se levèrent alors à nouveau.
Ils traversèrent les clôtures, revenant
vers les gravats, vers l'heure de leur mort.

Et tous les vivants les suivaient.

Colofon / Colophon

(NL)

Deze bundel is gepubliceerd ter gelegenheid van het programma "GAZA Is er een leven vóór de dood?", dat op 24 juni 2025 in Espace Magh is gepresenteerd.

De gedichten in het Arabisch (Palestina) en het Frans van Fatena Al Ghorra, Nour Baaloucha en Hend Jouda zijn afkomstig uit het gelijknamige boek, een *Anthologie de la poésie Gazaoui d'Aujourd'hui*, vertaald door Abdellatif Laâbi en samengesteld door Yassin Adnan (Éditions Points, 2025). De Nederlandse vertalingen uit het Arabisch zijn tot stand gekomen in samenwerking met de Onderzoeksgroep Arabistiek en Islamkunde van de KU Leuven.

Om de urgentie van de gedichten met een zo breed mogelijk publiek te delen, worden ze vrij verspreid. Het programma in Brussel en dit boek zijn het resultaat van een coproductie tussen Moussem, nomadisch kunstencentrum, en Espace Magh.

(FR)

Cet ouvrage est publié à l'occasion du programme « GAZA Y a-t-il une vie avant la mort ? », présenté le 24 juin 2025 à l'Espace Magh.

Les poèmes en arabe (Palestine) et en français de Fatena Al Ghorra, Nour Baaloucha en Hend Jouda sont tirés du livre éponyme, une *Anthologie de la poésie Gazaoui d'Aujourd'hui*, traduite par Abdellatif Laâbi et réunis par Yassin Adnan (Éditions Points, 2025).

Afin de partager l'urgence des poèmes avec un public aussi large que possible, ils sont distribués librement. Le programme à Bruxelles et cet ouvrage sont le fruit d'une coproduction entre Moussem, centre nomade des arts, et l'Espace Magh.

SAMENSTELLING / PROGRAMME
Taha Adnan en Mohamed Ikoubaân

TEKSTEN / TEXTES

Fatena Al Ghorra
Hend Jouda
Nour Baaloucha
Wadah Abu Jamie
Charles Ducal
Taha Adnan

GRAFISCHE VORMGEVING /
CONCEPTION GRAPHIQUE
Joud Toamah

VERTALINGEN / TRADUCTIONS

Abdellatif Laâbi
Taha Adnan
Jean-Marie Gerard
Danielle Losman et le Collectif des
Traducteurs de Passa Porta
Nisrine Mbarki
Heleen Mercelis
Roumaisa Boulbahaim
Hanna Jacobs
Dilara Karataş
Freya Moonen en Jade Gevers

EINDREDACTIE / COORDINATION

ÉDITORIALE
Phillip Van den Bossche

PAPIER

Offset recycled white

TYPOGRAFIE / TYPOGRAPHIE

Montaga, Lyon Arabic

DRUK / IMPRESSION

Zwartopwit

MET DANK AAN / REMERCIEMENTS

Lore Baeten, Nabila Belkacem, Ismail Matar
en de volledige teams van Moussem en
Espace Magh / et les équipes complètes de
Moussem et de l'Espace Magh.

ISBN 9789081978538

NUR 300

DÉPÔT LÉGAL / LEGAAL DEPOT:
D/2025/13964/01

Gedrukt in België / achevé d'imprimer en
Belgique.

MOUSSEM EDITIES
www.moussem.be



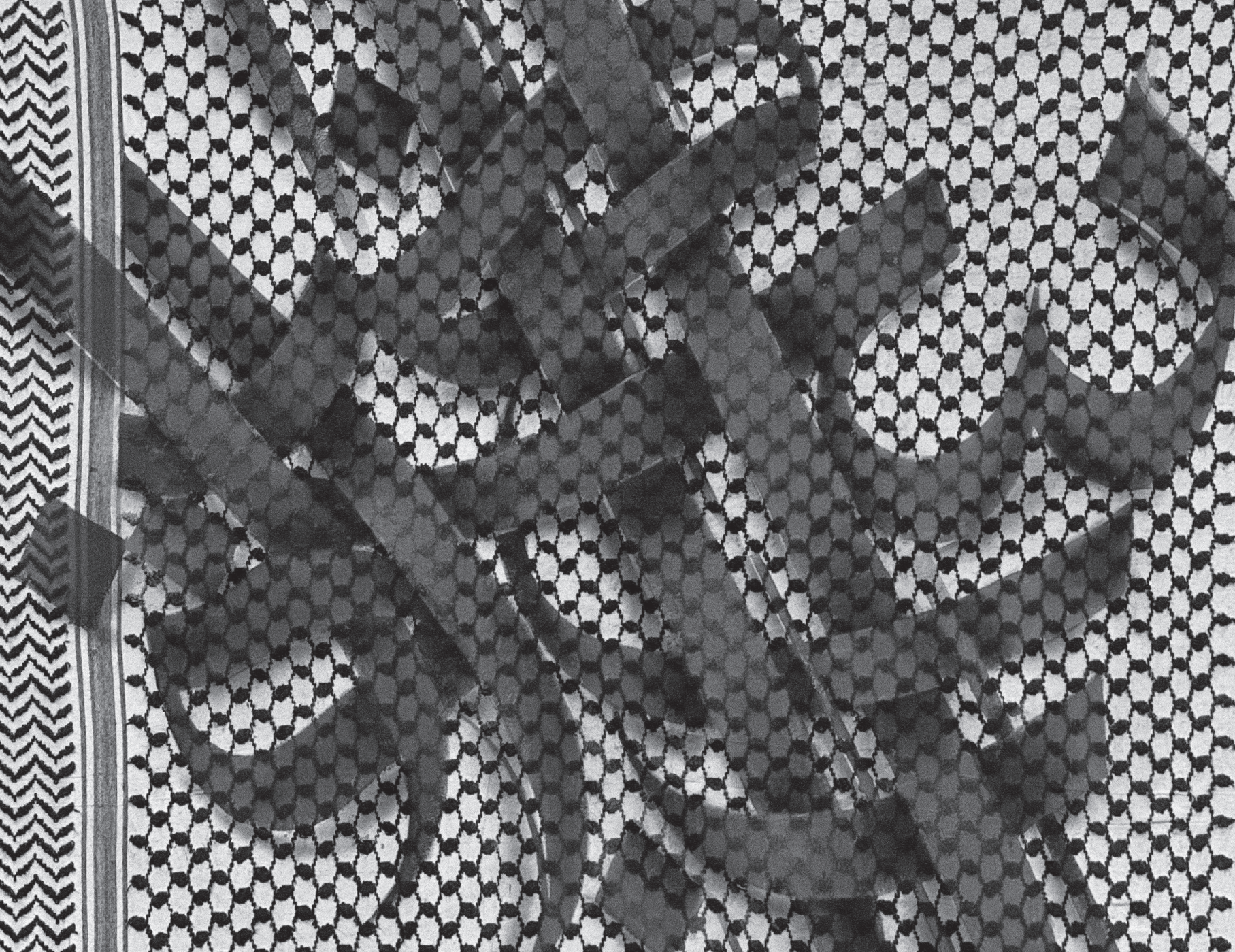
MET DE STEUN VAN



BEELD / IMAGE
Ismail Matar

EN COLLABORATION AVEC





إلى أزقة الأحياء
ليس هناك من يسمح بمرور الهواء والطعام
يحدث الأمر بينما تجلس لتقص أظافر
قدميك
لتجد طفلاً تُقص أطرافه الآن،
امرأةً تحيضُ بلا فوط
ورجلاً يُدخنُ بلا نيران
وقبل أن تذهب في نزهة من صالة الحرب
إلى غرفة الحياة
لا تنس أن البرابرة قصفوا الشفاء
الجروح مفتوحة على اتساعها
ولم يتبقَّ في المدينة
أيُّ شاش

غزة الخام
بلا مصافي
سوى بقايا الغاز المسيل للدموع
في صهريج
عيونها

وحين تقفز من صوت القصف
أستيقظُ
في مدينة أخرى
وعلى جسدي آثار
تعذيب

ما زلتُ أفضل بولينغ الحارات
على الذهاب للصالات
المغلقة يومي السبت والأحد
في أوروبا
أريدُ القوارير البلاستيكية الفارغة
وكومة الرمل ال
على حوافها
أريدُ أن أصلب ظهور الأصدقاء
الذين ركضوا هرباً
بالكرة المطاطية

أعرف طفلاً
غاب
عن أول حصة حاسوب
قتلته الحرب
بذكائها الاصطناعي

أعرف أطفالاً
لم يتعلموا سوى العد
من واحدٍ إلى عشرة
قُتل منهم رقمٌ لا يستطيعون قراءته

أعرف أمهاتٍ
يلملن حقائب الأبناء المتأخرين
عن المدرسة
بينما يُجهز الجنود مدافعهم
ويجرون العائلة بأكملها
إلى الحصّة الأخيرة

لو كانت حياتي
أقل رصاصاً
وحرائق
لما خطر برأسي صورة
عن الحزام الناسف
سوى الطريقة التي تُديرين بها حمالة صدرك
جهة الخصر
كي تخلعيها

صعدنا للحياة
كمن يصعد سيارة فارغة
إلى نزهة قصيرة
واختلنا كثيراً من فينا يجلس
عند النافذة
أوهّمنا
الدفع الرباعي
وسرقنا الوقت
لنتلصص على المناظر الخلابة
ونندهش من السرعة
الفائقة
وتلك المركبات
التي حاولت الاصطدام
بنا

وتجاوزناها
حتى نسينا
تماماً
أن السيارة مُفخخة
وكل المركبات التي سبقناها
جاءت لإسعافنا
لم يتبق شاش في المدينة
الجروح مفتوحة على اتساعها
الأمعاء أيضاً
الجراثيم على الأبواب القريبة
الأجسام الغريبة تقل آلياتها من الحدود

وضّاح أبو جامع

شاعر وكاتب فلسطيني من مواليد غزة. انتسب لجامعة فلسطين متخصصًا في القانون. نشط في ورش وندوات ثقافية عديدة في غزة. شارك في كتاب أعشاش الذاكرة الذي يضم كوكبة من كتاب من بلاد الشام. شارك في العديد من الأمسيات الشعرية في تركيا بعد انتقاله إليها عام ٢٠١٨. انتقل في عام ٢٠٢٢ الى بلجيكا يث يقيم فيها الآن كلاجئ. صدرت له مجموعة شعرية في عام ٢٠٢٣ عن منشورات راية في بيروت بعنوان "عالم محقون بالبوتوكس".

نحن، الفلسطينيين،
لأننا بلا بيوت ندخل القلوب
فنتعمر
أكثر من ساكنيها

ما زلتُ الطفل
المتظاهر بـغلق أذنيه
في مواجهة الألعاب النارية
تلك التي يرميها الأحباب
والأصدقاء
تحت أقدامه
ويضطرّ للضحك في وجوههم
بعد أن تنفجر
بالقرب منه

الطفل الذي قُصفت
عائلته
كان يلعب بعيدًا عن فناء المنزل
لا يعرف أن للحرب طائفة
يجلس الآن
على كرسيه المتحرّك
ظنًا منه أن كل هذا الغبار خلّفته أصابع
الطباشير
التي رسم
بها
طائرته الورقية

في مدينتك البعيدة
تترافض الحرب على جثث
الموتى
وغبار البيوت

كان هناك شيء يحصل
وشيء يجب أن يحصل
هربت القطعة
تحطم السرير
اختفت العائلة تحت الركام
الألوان ذابت، تبقى لون واحد
سال في كل مكان
توقف كل شيء

بلا ظل

سقطت البيوت
ويومًا بعد يوم
جيوش من الظلال
كانت تغادر
مثل الأشباح التي خلعت ستراتھا
ومشت في نعش وحيد

غادرت الظلال
بعضها محمول
وبعضها ميت
وبعضها منتحر

كيف يتكؤم الظل
ويتكسر مثل عظام الشوارع
بعضه فوق بعض
دون أن يكفنه أحد
غادر الظل

وصارت جدائل الصبايا خيامًا
عيونهن خزانات دموع
وضحكاتهن لحظات مستعدة للطيران
غادر
وانتحرت معه القصائد

دفنها الشعراء في قطع الخبز الذائبة في الدم
يا أطفال
عودوا
حتى لو جئتم كقبور
سنحبكم

أيتها الذكريات
عودي على شكل لحن حزين
فكل شيء حولنا مخيف
الأصوات عالية
والبحر لا يعرف كيف يلثم ماءه
خجلًا أمام آبار الدموع

أيتها الأكفان البيضاء
كنت مزحة ثقيلة
هات أطفالنا
نعرف أنك قبعة الساحر

أيتها البيوت
أينك؟

أيتها الدموع
أي وجه تسلكين؟
لسنا أنهارًا
لسنا بحارًا
نحن يتامى

أيتها البراكين
ليس جبلاً
إنه قلبي

أيتها الدنيا
سنأتي مرة أخرى
بضمانات ألا نذبح ثانية.

على الموسيقى أن تُغيّر طريقها
وتصرخ
تصرخ
في أجسادٍ جديدة
إلى الأبد

أقدام لا تستطيع الوصول

أريد عينين باستطاعتهما البكاء طيلة الوقت
وأقدامًا بإمكانها الوصول لشيء لا أعرفه
فهناك شيء لا نعرفه نريد أن نعود إليه
مثلما تعود البراري لطبيعتها
فتتخفى
مثلما تعود الابتسامات لطبيعتها
فتتذكر أقدام العابرين
أريد شيئًا أعود إليه
وبابًا خلفيًا للهرب
أريد عناقًا مع كل الأشياء التي فقدتها دفعةً واحدة
وعليه فأنتي أريد بئرًا من الأيدي والأجساد
أريد عودًا أستند عليه
وطريقًا أمشي إليه
ودمعةً أضع فيها كل المرائي الدافئة والحكايات
علها تذوب
علّ الملح الذائب فيها
يصبح شيئًا جديدًا
حتى لو أصبح دميةً
سأحبها
أريد شاطئًا
أحبه ويحبني
ويحبنا
أريد ضوءًا

لا يشغ
ولا يدخل في مكان
أريده حقيقياً
أريده أن يبني
أن يُعيد شيئاً
أن يتجه نحونا
أريد أن يعود طفلٌ واحدٌ للحياة
ولو جاء مغبّشاً
وباكياً
أريده أن يأتي
أريد أن أركض
نحو شيء ما
ليس غابةً
ليس بحرًا
ليس قصّةً
إنّما فكرةً
فكرةً واحدةً عن الأمان
اختفت في بئرٍ من الموق
واليتامى

توقّف كل شيء

المشهد مغايّرٌ جدًّا
كانت هناك قطّة تتمشّى على الجدار
وطفلٌ في سريره تناعي له العائلة كلّها
وهو يناغي للدنيا
كان هناك أشجارٌ على باب البيت
ياسمينّة ودالية عنب
كان هناك طفلان يخبئان بعضًا من مصروفهما الشخصي
ليشتريا بعض الألوان والدفاتر والضحك
كان هناك حبيبان يتفقان على موعد
روائع
وأنت تصرخ على أحمد أو محمود أو صالح

نور بعلوشة

على المراكب أن تأخذ الأطفال نحو شيء آخر

شاعرة من مواليد ١٩٨٨ بشمال غزة، تقيم حالياً في بروكسل. تُحضر أطروحة حول «فلسطين والاستعمار» بالتعاون مع قسم دراسات الشرق الأدنى في جامعة ستوكهولم. نشرت مسرحية بعنوان «فتى البيانو» عام ٢٠١٠ عن مؤسسة تامر بغزة.

هناك بتز في كل مكان
ولا أعرف لماذا لا تزال الأزهار تنبت في الحدائق
عليها أن تنبت في أماكن أخرى
داكنة
مخيفة
مظلمة
عليها أن تنمو في إطار آخر
أن تنمو لتصير أيادي وأقداماً
لتصير بيتاً
أو ضحكة
على الأزهار أن تُغيّر طريقها
وتنمو
تنمو
تنمو
في أماكن جديدة للأبد.
هناك بتز في كل مكان
ولا أعرف لماذا لا تزال الموسيقى تخرج من الآلات
لماذا تتحدث الآلات؟
على الموسيقى أن تخطو
تخطو
لتصير صراحاً
أو رجفة
أو دمعة
على الدموع أن تصير موسيقى
على الرجفات أن تستحيل أصواتاً
مستمرة وعالية
أصواتاً لا تمكث في مكان
لا تهدأ

شكراً أيُّها الصَّاروخُ الأخير

صباح الخير أيُّها العالم
أنا هناك،
أقصدُ هنا،
نعم بالضبط في غرّة!

تحت هذه الكومة الرمادية كنت أصرخ قبل لحظات
لكنَّ صاروخاً أخيراً جعلني أقفز إليك لأخبرك ما أنت عاجزٌ عن فهمه!

صباح الجوع أيُّها العالم
ليست معدتي بالضرورة،
ليس الخبز الذي تقاطعه من أجل حميتك،
ليست حاوية الطعام التي أرسلتها لأطفالي كمعوناتٍ بئسمةٍ،
وقفْتُ عند مفترق البنادق ولم تصل! (...)

صباح الجنون أيُّها العالم
ماذا تظن وأنت تشاهد صامتاً مُدعياً الفهم؟
تهزّ رأسك
تهوي بمطرقتك
تقرّر هُدنةً إنسانيةً من أجلي
"أوه" شكراً
سأبتسم لك ممتناً
سأضحك كاشفاً عن كلِّ أسناني
سأفهمه وأنا أملأ أذنيك بالنحيب
أخبرني: هل ترى أصلاً؟

صباح العتمة
ماذا تعرف عن البرد الذي جمّد أطرافي
وأنا أكشّر خزانة الثياب
التي أحشوها في المدفأة؟

أحرقْتُ الكتب المدرسية،
والملابس الصيفية،
الجماجم وصوت الانفجارات الرديء،
ولم أعد أكثرُ،
مثلك تماماً!

صباح الموت أيتها الحياة
آمنت بكفرك
اغتنيت عن إفلاسك
وعن سقوطك علوّث
أنا الذي في الحبِّ لا إخوة لي أكلتني ذئابك عارياً
لا شاهد على فجيعتي
أنا المفجوع بالخيبات وبشاعتك أيُّها العالم
شكراً للصاروخ الأخير،
أراحَ الشارعَ من عويلٍ طويل.

ماذا تفعل امرأة
تهرب من قنوات التلفاز،
من ضوضاء الشارع،
من مشاغبة الصغار،
من الأطباق المتسخة،
من نداء حبل الغسيل،
من صوتها المحترق،
من صورتها المعتادة في المرأة،
ومن يومها العادي والرتيب؟!

ماذا تفعل؟
ترش كثيرا من العطر على قميصها الواسع
تشعل بخور النسيان
تعاقب الذاكرة على الحضور
وتصمت

ماذا؟
تصمت!

شاعرة في زمن الحرب

ماذا يعني أن تكون شاعرا في زمن الحرب؟
هذا يعني أن تعتذر،
أن تُكثر من الاعتذار
للأشجار المحترقة
للعصافير التي بلا أعشاش
للببوت المسحوقة
لشقوق طويلة في خاصرة الشوارع
للأطفال الشاحبين قبل الموت وبعده
ولوجه كل أم حزينة أو مقتولة!
ماذا يعني أن تكون أمنا في زمن الحرب؟
يعني أن تخجل

من ابتسامتك،
من دفئك،
من ثيابك النظيفة،
من ساعات مليلك،
من تشاؤبك،
من فجان قهوتك،
من أحبتائك الأحياء،
من شبعك،
من الماء المتاح،
من الماء النظيف،
من قدرتك على الاستحمام،
ومن المصادفة بأنك ما زلت حيًا!
يا إلهي لا أريد أن أكون شاعرة في زمن الحرب!

ضجر عادي

من يعيدُ لنساء غزّة ضجرهنّ العادي؟!
من يعيدُ لهنّ مكانسهنّ،
قدور الطبخ
وجلسة العائلة حول طعامها الساخن؟
من يعيدُ لهنّ انتظار عودة الصغار من المدارس؟!
من يعيدُ لحظة الاستيقاظ في الصباح العادي
وكسل الصغير
الذي يسألها خمس دقائق نوم أخرى
ليُكمل الحلم؟!
من يعيدُ لهنّ نهارهنّ الهادئ
وحبل غسيل طويل؟
من؟

هند جودة لا سُكَّر في المدينة

أريد أن أخبزَ كعكَةً
ولا سُكَّر في المدينة

أريد أن أخبزَ رغيفًا
ولا قمح في الحقول
لا يُوجد سوى فزاعةٍ متهالكةٍ
تُرعبُ الفلاحين
ولا تُخيفُ الغُراب!

أريد أن أخبزَ قمرًا
ولا فُرَن يَتَبَيَّعُ لاستدازته الشَّاهقَةُ
لذا قَزَرْتُ أن أَلْتِهَمَ قلبي
نَيْئًا
فلا نازَ في المدينة!

امرأة تشعرُ بالملل

ماذا تفعل امرأة تشعر بالملل؟
تفتح النوافذ
تغلقها
تمسح دمع الغبار
وتطلق عصافير الوقت من أفصافها

ماذا تفعل امرأة تشعر؟
تغزل صوف قلبها
تصنع حُفَّين
لخطوات شتائها البارد
وتمسد شَعَرَ حُلُمِها!

وُلدت عام ١٩٨٣ في مخيم البريج وسط القطاع لعائلة مُهجَّرة من بلدة أسدود. وحين كَوَّنت أسرة صغيرة، اختارت العيش في ساحل غَزَّة حيث اشتهرت شَقَّة في الطابق السادس لبناية من أربعة عشر طابقًا تمَّ تدميرها على إثر قصف جَوِّي لجيش الاحتلال الاسرائيلي. ومن حسن حظها أنَّها كانت نازحة إلى بيت والدها في قرية صغيرة في منتصف القطاع. لكنَّ معاناة الزوج ستتواصل إلى أن وجدت سبيلًا للجوء إلى مصر.

اجعليه رفيقك المخلص
فسترين ألا رفيق لك سواء

يا ابنة الريح والصحراء
وابنتي الوفية لملي
عانقي جسدك كلما عصك البرد
احفظيه جيداً من الهذيان
فأنت أدري بخباياه
وأنت التي بيدها إسكات لهائه
حصنيه من الوجوه الصارخة في روجك
لم تكوني جاهلة بالدرج
فاحفظي وصايائي حتى تأمني

واصل المسير
حتى لو أظلم الوقت عليك
في الظلمة يتجلى النور
(...)

راقبي الدرب جيداً
ما يلوخ لك وحشة هو أمانك
وما يرعبك حتى السير إليه
اقتحميه لتعرفي
لا حرج من أن تخليدي إلى الراحة قليلاً
لكي أحذرك ألا تزكري إلى لذة نبض جسدك المدمى بالتقو
كمميتها بالتراب، أريحه قليلاً، دعي روحك تجوب الدغل
امتضي كل الغبار المتساقط عليك
كله مفردات بقاء
اسمعي لليل بقضاء حاجته منك
واستمعي بالعواء
يتلو تراتيل الصباح
ستقابلين عبر الرحلة مخلوقات على شاكلة آدمية
بعيون صفراء وأسنان رمادية
تمنحك من القول ما فيه حلاوة وطلاوة
أصمي أذنيك عنها وتقدمي الدرب
ستجدين كائنات بهالة بيضاء تحيطها

يفترشون زوايا الطريق
يمنحون القادمين تفاحة خضراء
أرقي جوارهم قليلاً،
خذي منهم ما تستطيعين من القول
أدخلي هالتهم لتحتويك بعض الوقت
لن تشعرني لحظتها بوخر التدو

انطلقني
وحذار أن تنظري خلفك
الطريق مفتوحة على الاحتمالات كلها
وكلما أوغلت أكثر اشتدت الخلكة وتشابكت الأغصان
فلا عليك إن خدشت وجهك
هي ستخدش الأقنعة فقط
أتركها تنزعها عنك
سينجلي وجهك الوضاء
وستشرقين كما لم تفعلين من قبل.

فاتنة الغرة

ما قاله الراوي

من مواليد غزّة. تعيش ببلجيكا حيث تدير صالوناً شعرياً موسيقياً يمزج بين الثقافتين العربية والفلامانية. صحافية ومترجمة أدبية من الانجليزية والهولندية إلى اللغة العربية. صدرت لها خمس مجموعات شعرية منها ثلاثة صدرت باللغات الإيطالية والإسبانية والهولندية. صادفت أحداث الحرب وجودها ببيت العائلة في غزة فعانت ويلات الحرب والقصف لأسابيع طويلة.

اخلعي عنك سترة الكيش، أطلقني الذئب يعوي
هي الطريق مخلوقة للذئاب، أطلقني واتبعني خطوه بحذر
تعثري وانهضي وأدمي ركبتيك وكاحليك
لا تهمنك الأشواك
فالدرب معدّ خصيصاً لامتناس دمك
انفضي عنك كلما ازداد الثقل غباراً من أحببت
ومن نسيت ومن بكيت
لا تستقيم الرحلة إلا بنار الذاكرة
دعيها تخرج من مسامك
من أذنيك، من عينيكي، من فمك
من ذاك المحتضن سرك البهي

حصني ذاك بما حفظته من وشوشات من حولك
في غفلة منهم
واحلمي في جرابك حفنة من دعاء امرأة
احتضنت الوجع قديماً
وغرسته فيك شكراً.
وخذي معك منديلاً رطباً لفلمي فيه دمك المتعثر
الذي أعطته الطريق شكلاً مغايراً
امتصيه حينما تشتد الشمس فوق رأسك
فلا يفصلك عنها سوى غيمة بحجم إصبع
سوف يروقك مذاق الدم فيه فلا تجزعي
أكملي دربك ولا تفزعي إن نبئت وريدات حمراً كلما خطوت أكثر
الدم لا يذهب شدي، الدم ابن الأرض
التقطي حجراً من الطريق، وحذار أن تختاري حجراً أملس
فأنت إذا فعلت فقدت نصف الغاية
اختاربه طافحاً بالتواء، جارحاً كصقر
دعيه يمسد جسداً كلما شدت الذكرى من شعرك

خلال هذه الأمسية، سنصغي إلى الصدى الشعري لجحيم غزّة، يتردّد هنا، في هذي البلاد المنبسطة التي ارتضيها وطناً وسكناً. سنستمع إلى صوت شاعرنا الوطني، شارل دوكال، وهو يصيح بنبض التضامن الإنساني، واضحاً، صادقاً، لا لبس فيه "إنها الساعة، السقوط من خلال الشاشة، نحن نشاهد الحرب القذرة البعيدة وقد غزّت غرفة المعيشة."

في غزّة، ينتصب الشعر حصناً أمام التدهور الإنساني... يُسهم في تدوين السردية الفلسطينية، مُشكّلاً "ديوان غزّة"، في تلك المساحة الدقيقة بين الحياة والموت، حيث تزرع الكتابة مكبراتٍ لصدى الأنين. هكذا تأتي القصائد، وكأنها الزفرات الأخيرة، شاهدة، قبل أن يسدل الصمت الستار، على إنسانية الضحية في مواجهة الإبادة.

أمّا في بروكسل، فنهدف من خلال الشعر إلى زيادة الوعي بالواقع المأساوي في غزّة، مع الاحتفاء بالشعر كأداةٍ قوية للتضامن والالتزام الإنساني.

فلنصمت إذن، ولننصت إلى هذه الحشرات. لعلّها تفصح عمّا عجزت الصّرخات عن التعبير عنه.

طه عدنان

في تقديمه للصيغة العربية لأنطولوجيا "غزة، أهنالك حياة قبل الموت؟" تساءل
ياسين عدنان:
"ما جدوى إعداد أنطولوجيا لشعراء غزة، فيما القطاع مُحاصَرٌ وأهله يُقصفون صباح
مساء؟ ما معنى أن نطلب الشعر في زمن الحرب؟"
سؤالٌ يُطرح اليوم بكل ألم على أصدقاء الشعر وأحرار العالم. ويمكن أن ينبري
له أكثر من مُتضامن هنا وهناك. لكننا لم نشأ أن نستأثر في هذا المقام بالكلمة.
فالكلمة لغزّة.
تجيب هند جودة بقلب مُثقل:
"يا إلهي
لا أريد أن أكون شاعرة في زمن الحرب!"

في توطئة الصيغة الفرنسية للأنطولوجيا، كتب عبد اللطيف اللبي بوضوح حاسم:
"هذه الأصوات لا تحتاج إلى تحاليلنا المُتعالمة، ولا إلى الحد الأدنى من استنكارنا،
ومن رعشات تعاطفنا. ومنها يمكن أن نقبل، بكل تواضع، أن تصرخ في وجهنا:
"أصمتوا! دعونا نتكلم. لدينا ما نقوله للعالم، وسنقول ذلك بكل ما أوتينا من قوة،
في معتزك لم يطزقه الشعر قط، وسط نُدرة قصوى للضوء، والهواء، والماء، وكل ما
يمكن أن يُقيم أودنا. لدينا انطباعٌ بأننا نكتب في ظلمات عالم سفلي لا يصلنا فيه
سوى أصداء القصف الصمّاء وهسيس أصوات تُحتَضَر.
أصمتوا! دعونا نتكلم".

لذا، حين فكّرنا في تنظيم أمسية بالتزامن مع "سوق الشعر" ٢٠٢٥ في باريس، الذي
يحتفي بفلسطين كضيف شرف، بدا لنا بديهياً أن نستمع إلى أصوات غزة. لأولئك
الشعراء الواقفين بشموخ بين الرُكام، وللشهداء الذين لم تُطفئ القذائف صدى
كلماتهم، وللشهود على القتل والنفي والاقتلاع.
أشعارهم المكتوبة بحبر الكرامة والكبرياء، تشقّ عتمة الحصار، وترفع الصوت عالياً
في وجه القهر، نائرة - رغم الألم - بذور الأمل.
"إذا كان لا بُدّ أن أموت
فليأت موتي بالأمل".
كتب رفعت العرعير، الشاعر الذي استشهد عن عمر يناهز ٤٣ عاماً، إثر قصف
إسرائيلي في ٦ ديسمبر ٢٠٢٣.

تقديم

أَتَلَمَّسُ أَحْوَالي مُنْذُ وُلِدْتُ إِلَى الْيَوْمِ
وَفِي يَأْسِي أَتَذَكَّرُ
أَنَّ هُنَاكَ حَيَاةً بَعْدَ الْمَوْتِ
هُنَاكَ حَيَاةً بَعْدَ الْمَوْتِ
وَلَا مُشْكَلَةٌ لَدَيَّ
لَكِنِّي أَسْأَلُ:
يَا اللَّهُ...
أَهُنَاكَ حَيَاةً قَبْلَ الْمَوْتِ؟

7	طه عدنان
11	فاتنة الغرة
15	هند جودة
21	نور بعلوشة
27	وضاح أبو جامع
72	اسماعيل مطر

فاتنة الغرة
هند جودة
نور بعلوشة
وضاح أبو جامع

غَزَّة
أَهْنَاكَ حَيَاةٌ
قَبْلَ الْمَوْتِ؟

فاتنة الغرة
هند جودة
نور بعلوشة
وضاح أبو جامع

غَزَّة
أَهْنَاكَ حَيَاةُ
قَبْلَ الْمَوْتِ؟